

доктрини церкви. – С. 327]. В збірці підтверджується необхідність діалогу і співробітництва в екуменічній сфері у різних царинах (захист гідності людської особи, утвердження миру, боротьба з голодом, нестатками, неписьменністю, несправедливим розподілом благ тощо). «Таке багатогранне співробітництво сприяє усвідомленню, що всі ми – брати і сестри в Христі» [Там само. – С. 328]. Окремо згадується здатність католиків до діалогу з «братами і сестрами юдеями», яка виходить із спільної духовної спадщини, спільної традиції Старого Заповіту (п.536). Нарешті «соціальна доктрина Церкви постійно закликає до діалогу між усіма віруючими світових релігій для спільного пошуку відповідних форм співробітництва». «У дусі молитовних зустрічей, що відбувалися в Асізі (27 жовтня 1986, 24 січня 2002), Церква постійно запрошує віруючих інших релігій до діалогу і всюди закликає активно свідчити цінності, спільні для всього людського роду» (п.357) [Там само]. Чудові наміри, але їх реалізація залежить від кожного християнина.

4. Православно-католицький діалог на вселенському рівні

Минуло 30 років відтоді, як відбувся запуск механізму богословського православно-католицького діалогу. Це відбулося вперше за всю історію християнства. У 1979 р. з ініціативи Римського Папи Івана Павла II і за згодою Вселенського православного Константинопольського Патріарха Варфоломія I засновано Змішану Міжнародну Комісію з богословського діалогу між Католицькою і Православною Церквами. Це був, по суті, ватикано-константинопольський проект, до реалізації якого з самого початку Російська православна Церква не була активно залучена, хоча запрошувалася на засідання цієї Комісії.

У 1980 р. на грецьких островах Патмос і Родос вперше зібралися члени цієї Комісії. До 1993 р. вони зустрічалися в середньому один раз на два роки. Згодом почали виникати щораз більші труднощі у проведенні діалогу. Це був період відродження релігійної свободи в країнах колишнього соціалістичного табору після розпаду СРСР. Католицьку Церкву почали звинувачувати в тому, що вона використовує свій матеріальний і організаційний ресурс, щоб зайняти традиційну православну територію. В результаті цих звинувачень діалог зупинився на багато років. Додаткові труднощі у православно-католицькому діалозі були викликані відродженням Української Греко-Католицької Церкви після понад 40-річного її скасування і її вихід за межі Галичини на територію всієї України. Напруга у православно-католицьких відносинах не спала і після того, як Католицька і Православна Церкви

осудили уніатизм як метод і форму об'єднання Церков на VII засіданні Комісії в 1993-1994 рр. у Баламанді (Ливан).

Увесь пафос прийнятого тоді Баламандського документа був скерований проти „ментальності навернення” інших християн методом уніатизму у формі запровадження церковних уній. Богословські й практичні засади Баламандського документа відкривали шлях до встановлення „єкуменічної моделі повного і цілковитого сопричастя” Католицької і Православної Церков [Документ Змішаної Міжнародної Комісії з теологічного діалогу між Католицькою і Православною Церквою. VII пленарна сесія. Теологічна школа в Баламанді (17-24. VI. 1993), §17].

Концепція Баламандського документу побудована на таких новаціях:

- різні спроби досягнення єдності Церков, практиковані раніше соборними методами, в залежності від політичної, теологічної, історичної та духовної ситуації кожної епохи, не дозволили досягти повної єдності між Західною Церквою і Східною Церквою, а навпаки — загострили відносини між ними, викликали нові суперечності;
- унійні ініціативи останніх чотирьох століть в різних регіонах Сходу, які привели до з'єднання окремих спільнот з Римською Церквою не без інтервенції позацерковних інтересів, спричинили розрив цих спільнот з материнськими Східними Церквами. Відтак, повсталі Східні Церкви (уніатські) стали джерелом конфлікту й страждання передусім для православних, а потім і для католиків;
- унії з Римською Церквою не досягли повернення єдності між Католицькою і Православними Церквами, хоча ці унії ґрунтувалися на інтенції й автентичності єкуменічного заповіту Христа: „Щоб всі були одно”. У цій ситуації Католицька Церква керувалася теологічною візією, яка дозволяла їй вважати себе єдиним депозитарієм спасіння. Православна церква також, в свою чергу, керувалася такою ж візією своєї виняткової (ексклюзивної) ролі щодо спасіння тільки в ній;
- з погляду на спосіб, в який католики і православні по-новому відкривають і визнають себе як Церкви-сестри, „уніатизм уже не може бути прийнятим ані як метод, ані як модель досягнення єдності між Церквами”;
- Католицька і Православні Церкви взаємно визнають себе як Церкви-сестри, єкуменічні зусилля яких спрямовані на досягнення повної і цілковитої спільноти між ними щодо змісту віри та її вираження, яка б не була ані поглинанням, ані підпорядкуванням, а лише зустріччю в правді й любові.

Баламандський документ надав Східним Католицьким (уніатським) Церквам практичні настанови входження в єкуменічний процес:

- Римо-Католицька Церква допомогатиме Східним Католицьким Церквам приготуватися до повного сопричастя між Католицькою і Православною Церквами;
- Католицькі Церкви – латинського і східних обрядів – не будуть схилити своїх вірних до переходу з однієї Церкви до іншої і не здійснюватимуть прозелітизму серед православних;
- католицькі й православні єпископи, юрисдикція яких поширюється на одну територію, повинні проводити спільні консультації перед тим, як планувати свої душпастирські заходи із створення нових церковних структур в регіонах, які традиційно знаходяться під юрисдикцією Православної Церкви;
- щоб здійснювати ефективні єкуменічні заходи з поєднанням двох Церков – православної і католицької, необхідно звернути увагу на підготовку кадрів нових священослужителів, які б не були пов'язані із застарілою еклезіологією уніатизму, а навпаки - отримали достатнє знання про апостольську наступність, автентичне сповідання християнських таїнств, традиційно закоріненої в регіоні Православної Церкви;
- необхідно підготувати об'єктивну і правдиву презентацію історії, щоб мати узгоджену і спільну історіографію двох Церков – православної і східної католицької [Keleher S. Balamand and the Greek – Catholic Church of Antioch. // Eastern Churches Journal, 1996. – S. 24].

У зарубіжних католицьких виданнях, зокрема польських, аналізуються різні підходи й оцінки Баламандського документу, звертається особлива увага до українського контексту практичних проблем, сформованих у цьому документі. Зокрема, зазначається, що „безпосередні спадкоємці Берестейської унії мають набагато складніше завдання до виконання приписів цього документу з причини поділів Українського Православ'я”. При цьому уточнюється, що Греко-Католицька Церква в Україні «формально прийняла Баламандський документ і намагається впроваджувати в життя його практичні рекомендації. Але розкол серед православних, а також їх нерішучість сприйняти повністю концепцію і практичні рекомендації Баламандського документу, створює перешкоди в розвитку єкуменізму в Україні» [Polska-Ukraina: 1000 lat sasiedstwa. – Przemysl, 1998. - S.73].

Концепція Баламандського документу, особливо в її фундаментальному несприйнятті уніатизму як методу і форми об'єднання Церков, якоюсь мірою задовольняла Московський Патріархат РПЦ. Проте виконувати її практичні рекомендації щодо досягнення сопричастя з Католицькою Церквою у Москві не поспішали. Омріяна зустріч Римського Папи з Патріархом Московським і всієї Русі, до чого доклав багато зусиль речник Ватикану кардинал Вальтер Каспер як співголови Змішаної Міжнародної Комісії з богословського діалогу між Католицькою Церквами, постійно відкладалася. На шляху встановлення

контактів Московського Патріархату і Святого Престолу почали виникати нові перешкоди: підтримка Ватиканом активної діяльності Української Греко-Католицької Церкви на території православних епархій всупереч засудження Баламандським документом уніатизму; виникнення в Росії нових римокатолицьких дієцезій без попередніх консультацій і узгоджень з Московським Патріархатом; прийняття охрещених православних до Католицької Церкви всупереч засудженню прозелітизму в Баламандському документі; запровадження католицьких виховних осередків для дітей з православних сімей тощо.

Після Баламандської зустрічі у 1994 р. наступив період затишшя в роботі Змішаною Міжнародною Комісією з богословського діалогу між Католицькою і Православною Церквами, який продовжувався 10 років – до 2005 р. Лише з початком понтифікату Бенедикта XVI, коли завдяки його рішучості остаточно була подолана криза у ватикано-московських відносинах після переведення гостро критикованого в Росії католицького єпископа Тадеуша Кондрусевича з Москви до Мінсько-Могилевської митрополії в Білорусі, наступило поліпшення взаємовідносин Московської Патріархії і Святого Престолу.

Зустріч членів Змішаної Міжнародної Комісії з богословського діалогу між Католицькою і Православною Церквами у Равенні (Італія) в жовтні 2007 р. засвідчила, що попри демонстративний від'їзд російської делегації через міжправославні сутички між Московською і Константинопольською патріархіями, відбулося радикальне поліпшення у православно-католицьких відносинах. Кардинал Вальтер Каспер, як голова Папської ради у справах єдності християн і співголова Змішаної Міжнародної Комісії, звітуючи 23 листопада 2007 р. про свою роботу на Папській консисторії, заявив, що „в Равенні розпочалася нова фаза діалогу, на який покладаємо багато сподівань”. Він запевнив членів Папської консисторії, що „Равенський документ знаменує важливе досягнення: вперше наші православні колеги визнали вселенський рівень Церкви і, більше того, визнали, що на цьому рівні існує *primatus* (примат – першість, переважне значення, зверхність), яким може бути тільки єпископ Риму, відповідно до ієрархії давньої Церкви” [Trudny dialog ze Wschodem // Niedziela. Tygodnik Katolicki. - 2009. - №48.– S. 20-21].

Кардинал Каспер озвучив на Папській Консисторії умови, які, з точки зору Московського Патріархату, сприятимуть остаточному поліпшенню взаємовідносин Москви і Ватикану і стимулюватимуть прогрес у православно-католицькому діалозі: „Спочатку було б доцільно розв'язати проблеми, які існують в Росії і передусім в Україні”, припинити католицький прозелітизм і греко-католицьку експансію на православній території.

Остання XII зустріч делегацій Змішаної Міжнародної Комісії з богословського діалогу між Католицькою і Православними Церквами (на цій сесії були присутні делегації 20 Православних Церков, крім Болгарської) відбулася 20-27 вересня 2010 р. у Відні. Дискусії на цій сесії засвідчили

наявність низки контраверсійних точок зору на проблеми, від вирішення яких залежатиме перспектива подальшого проведення православно-католицького діалогу:

По-перше, Равенська (2007р.), Кіпрська (2009 р.) і Віденська (2010р.) зустрічі членів Змішаної Міжнародної Комісії з богословського діалогу між Католицькою і Православною Церквами виявили неодностайність Православних Церков у ставленні до вирішення найважчого (по суті - фундаментального) питання у православно-католицькому діалозі – *примату в Церкві*, тобто особливого становища Римського єпископа в історії християнства першого тисячоліття. Співголова цієї Комісії з православного боку Пергамський митрополит Іоан (Константинопольський Патріархат), Елладська і Кіпрська Православні Церкви не заперечують існування у першому тисячолітті визнання особливої ролі єпископа Риму в християнській Церкві і вважають, що остаточне погодження цього питання вимагає його схвалення всіма помісними Православними Автокефальними Церквами. Російська Православна Церква не поділяє такого підходу у розгляді цього питання, оскільки вважає, що Ватикан в такий спосіб намагається нав'язати православному світу модель управління, притаманну Католицькій Церкві, якою керує Папа [5. Равенна, Кіпр. Далі буде...// Католицький вісник. – 2009. - №21. – С. 3; Кіпрський документ: єдності ще немає, але примирення вже можливе // Католицький вісник. –2010. - №11. – С. 5].

По-друге, в самому православ'ї не існує збалансованої позиції щодо питання про примат у Вселенському Православ'ї. Претензії Константинопольського патріарха на нього постійно опротестовуються з боку Московської Патріархії, яка блокує такий змістовний напрям діалогу з католиками про примат, розуміючи, що будь-яка розмова на цю тему рано чи пізно завершиться не лише визнанням владного наповнення першості Римського єпископа, а й підтвердженням титулу Константинопольського патріарха як „першого серед рівних” православних патріархів. Ця ідея, по суті, закладена в Равеннському документі: якщо на місцевому та регіональному рівнях примат єпископа, патріарха чи митрополита наповнений реальними повноваженнями, то, як зафіксовано в Равеннському документі, реальну владу повинен мати і примат вселенського рівня.

Делегація РПЦ не підписала Равеннського документа, використавши формальну причину – участь у засіданнях Комісії Естонського православного митрополита не визнаного Московською Патріархією.

По-третє, Московська Патріархія, по суті, виступає як „третя сторона” у православно-католицькому діалозі, намагаючись бути самостійним партнером у перемовинах між православними і католиками. Священочачаліє РПЦ вже давно намагається дати зрозуміти Ватикану, що в діалозі з православ'єм все залежить від Московського Патріархату. Про це свідчать спільні домовленості між РПЦ і Римо-Католицькою Церквою про нову рехристиянізацію Європи, про готовність спільно зі Святим Престолом утверджувати в Європі

християнські цінності навіть без досягнення повної церковної єдності з католиками. Саме таку заяву зробив архієпископ Іларіон (Алфеев), нинішній очільник відділу зовнішніх церковних зв'язків Московської Патріархії, під час зустрічі з Римським Папою Бенедиктом XVI влітку 2010 р. в Римі.

По-четверте, в католицизмі існує чітке вчення про *примат*, чого немає в православ'ї. Але в католицизмі вчення про *колегіальність* (соборність) не вповні розвинене. Натомість *соборність* є фундаментальним вченням про Церкву в православ'ї. Відтак, сторони під час православно-католицького діалогу у Відні дійшли висновку, що відповідь міститься посередині між *приматом* і *колегіальністю* (соборністю). Тільки в їхньому гармонійному співіснуванні досягнення єдності є можливим. Проте саме таке бачення проблеми викликає серйозну критику з боку консервативних кіл обох Церков. З католицького боку лунають звинувачення у відступництві від моделі повної та абсолютної влади Римського Папи, не обмеженого колегіальним органом. Натомість із середовища православних у бік православних переговорників звучить звинувачення в «новій унії», «зраді соборності на користь папізму».

По-п'яте, існують глибокі розбіжності між Московським і Константинопольським Патріархатами щодо примату їх влади в православ'ї. Константинопольський Патріархат дотримується традиційної формули щодо першості його Патріарха у Вселенському Православ'ї. РПЦ категорично не сприймає будь-якого вселенського примату, наділеного владними повноваженнями. Максимум, на що РПЦ погоджується, то це номінальний почесний примат. Найвищим органом церковної влади, на думку російських богословів, є Вселенський православний собор. У соборному міжчасі (а він уже триває від 787 р. – останнього VII Вселенського собору) влада зосереджена тільки в руках глав автокефальних Церков та їхніх Синодів.

По-шосте, обговорення *примату* на католицько-православних переговорах збіглося з процесом підготовки Вселенського православного собору, який православні сподіваються провести найближчим часом. Зрозуміло, що без Московської Патріархії його проведення буде неможливе. Відтак, православні учасники діалогу стали заручниками цієї ситуації, утримуючись від рішучих дій у з'ясуванні проблеми *примату* з католиками. Саме, сподіваючись на близькість проведення Вселенського православного собору, на Віденській зустрічі Змішаної Міжнародної Комісії з богословського діалогу між Католицькою і Православною Церквами домовилися зустрітися для продовження діалогу аж за два роки.

Який же висновок випливає з цих контрверсійних підходів сторін діалогу до проблеми примату? Зрештою, яка перспектива православно-католицьких відносин у світлі довгоочікуваного Вселенського всеправославного собору?

Можливо, якоюсь мірою відповідь на ці питання міститься у наступних розмірковуваннях:

1. Прогресу у православно-католицькому діалозі на зустрічах Змішаної Міжнародної Комісії на Кіпрі (2009 р.) і у Відні (2010 р.), по суті, не відбулося. Оптимізм кардинала Вальтера Каспера, викликаний, як він заявив, «реальним проривом» у Равенні (2007р.), був завчасним і недоречним, оскільки делегація РПЦ Равеннський документ не підписала. Після Равеннського документу, в якому було зафіксовано пріоритетне значення Римського єпископа у першому тисячолітті існування єдиного християнства, подальше обговорення у форматі схвалення цього фундаментального висновку на Кіпрській зустрічі не було завершено. Більше того, у проекті Кіпрської резолюції про „Роль Римського єпископа в першому тисячолітті” це питання розглядалося в такому розширеному контексті, що викликало у православних тривогу за втрату своєї ідентичності, а саме: Римська Церква як „перша між помісними Церквам Сходу і Заходу”; Єпископ Риму як наступник апостола Петра”; Роль Римського єпископа в періоди кризи Церкви; Вплив небогословських факторів на визнання примату єпископа Риму в Церкві.
2. Підготовку саме такого за змістом проекту Кіпрської зустрічі Змішаної Міжнародної Комісії з богословського діалогу між Католицькою і Православною Церквами можна, безперечно, оцінювати, як сміливий крок вперед католицької сторони у православно-католицького діалогу, визнати її ініціативність і впевненість у тому, що вона отримає підтримку з боку окремих православних учасників діалогу, зокрема православного співголови Комісії Пергамського митрополита Іоана (Константинопольський Патріархат), який також вважає, що „в першому тисячолітті існувало визнання особливої ролі єпископа Риму в Церкві”.
3. Проте Кіпрська зустріч не увінчалася істотним просуванням у досягненні консенсусу сторін з обговорюваних питань. Крім того, відбулася заміна співголови Комісії з католицького боку: відставка кардинала Вальтера Каспера з посади Президента Папської Ради сприяння християнській єдності і призначення архієпископа Курта Коха, особи „твердої руки” і консервативної позиції, президентом цієї Папської Ради, а відповідно співголовою Змішаної Міжнародної Комісії з богословського діалогу Католицької і Православної Церков. І тут потрібно зазначити, що цією заміною Бенедикт XVI поставив остаточну крапку у своєму скептичному ставленні до надто оптимістичних сподівань і ризикованих ініціатив кардинала Вальтера Каспера на розвиток діалогу з православними його учасниками і насамперед з Московським Патріархатом, який не раз запевняв Папу, що „залишається лише зробити один крок до повної сопричасності”.
4. Результатом Віденської зустрічі стало сухе офіційне комюніке та кілька коментарів окремих представників Змішаної Міжнародної

Комісії з богословського діалогу між Католицькою і Православною Церквами: митрополита Пергамського Іоана (Константинопольський Патріархат) та архієпископа Курта Коха (Апостольська Столиця) як співголів з православного і католицького боку та митрополита Великоламського Іларіона (Алфеева), представника РПЦ. Оцінюючи Віденські зустрічі, член російської делегації архімандрит Кирило (Говорун) зазначив: „Слід прийняти сбалансовану позицію, насамперед стосовно питання про примат у Церкві. Причому спочатку треба відпрацювати *міжправославний консенсус* щодо цього питання”. Про це, зокрема, свідчить і помітний дисонанс у виступах митрополита Іоана (Константинопольський Патріархат) і митрополита Іларіона (Алфеева) з Московського Патріархату щодо результатів Віденської зустрічі, завершенням якої започатковано знову довге затишшя у православно-католицькому діалозі. Отже, все тепер поставлено на розсуд майбутнього Вселенського Всеправославного собору, на якому, як прогнозують експерти православно-католицьких відносин, не дійде до узгодженого всіма православними Церквами вирішення низки надто складних еклезіологічних питань, зокрема примату у нинішньому вселенському православ'ї. Відбудеться зіткнення в оцінюванні традиційної ролі Константинопольського патріарха як „першого серед рівних” і претензії Московського і всієї Русі Патріарха посісти цей титул в сучасному Вселенському Православ'ї.

А що стосується перспектив православно-католицького діалогу, то вести його приречені в умовах посилення секуляризації сучасного світу як Католицька, так і Православні Церкви, надаючи православно-католицьким відносинам все більшої гнучкості й толерантності.

5. Толерантність міжконфесійних відносин як культура нового тисячоліття

Глобалізаційний характер економічних, політичних, культурних, техніко-технологічних процесів у світі, інтенсивні інтеграція, уніфікація, мобільність, стандартизація людської діяльності та її продуктів, урбанізація, міграція трудової сили і капіталу, трансформування політичних, економічних та соціальних моделей, активне поширення й проникнення індустріальних технологій і, зокрема, інформаційних технологій на тлі зростання планетарних проблем (забруднення навколишнього середовища, ядерна загроза, вичерпність природних ресурсів, потепління, тероризм та ін.), що можуть бути розв'язані лише спільними зусиллями усього світового